

Det nordiske Ødegårdsprojekt: Publikation nr. 2. Hornsherredundersøgelsen med indledende metodeafsnit. (I kommission hos Landbohistorisk Selskab, 1977). 341 s.

Det ejendommelige fænomen, at store strækninger af jord, der tidligere havde været under plov, i senmiddelalderen påny lå uopdyrket hen over hele Europa, har i vor tid påkaldt sig stor interesse. I 1969 besluttede de nordiske humanistiske forskningsråd i fællesskab at etablere et projekt til udforskning af forholdene på vore breddegrader, hvor ødelægningsprocessen syntes ganske omfattende. Som første resultat af arbejdet udsendtes 1972 en fællesnordisk forskningsoversigt (anmeldt i *Historie X*, s. 483).

Ødegårdsudvalget, der forestår projektets danske del, har nedsat fire studiegrupper for henholdsvis Sjælland, Falster, Nørrejylland og Sønderjylland. Udvalget af lokaliteter til nærmere undersøgelse er betinget af forekomsten af kildemateriale til problemstillingen. Derfor har Sjællandsgruppen koncentreret sig om forholdene i Hornsherred, den ret lange og smalle halvø mellem Roskilde fjord og Isefjorden. Resultatet af gruppens arbejde publiceres som den første fremlæggelse af konkrete forskningsresultater fra projektets danske del.

Da gruppens arbejde har været forestået af ødegårdsudvalgets formand Svend Gissel, har man fundet det naturligt tillige at indlede rapporten med en redegørelse for forskningsmetodikken i det danske projekt som helhed. Denne præsenteres gennem bidrag af en historiker (Svend Gissel selv) og eksperter fra disciplinerne stednavneforskning, arkæologi, geologi og geografi. Rapportens hoveddel udgøres af en omfattende fremlæggelse af gruppens iagttagelser vedrørende Horns-

herred samt visse dog meget forsigtige konklusioner af det iagttagne, idet arbejdets hovedsigte ifølge Svend Gissel har været fremstillingen af et fintmasket net af kronologiske data dækkende samtlige aspekter med relation til kriseforholdene. På den måde finder man at kunne yde bidrag til en forståelse af den senmiddelalderlige agrarkrisens årsagssammenhænge. Den systematiske behandling af disse er derimod udsat til en sammenfatning af de danske og nordiske punktstudier i en senere publikation.

Læseren må altså ikke vente i Hornsherredundersøgelsen at finde den fuldgyldige, aktuelle danske tolkning af dette hovedproblem i europæisk historievidenskab; til gengæld møder der ham et stort, nuanceret fremlagt materiale til diskussionen. Da fremlæggelsen dog naturligvis har krævet en strukturering, kommer flere perspektivrige konklusioner til syne i gruppens, ikke mindst formandens, formuleringer, og andre anes gennem ræsonnementerne.

At finde og genfinde rapportens mere generelle udsagn kan dog forekomme en tidrøvende beskæftigelse. Det er vist nok en følge af den i øvrigt frugtbar kollektivitet, der så åbenbart har båret og inspireret gruppens arbejde. Det præger publikationen, at de mange eksperter har fået lejlighed til hver for sig og under navn at redegøre for deres disciplins bidrag til arbejdet. Man fornemmer, at projektlederens arbejde med at redigere bidragene sammen til en overskuelig publikation har været betydeligt; gentagelser og hinanden overlappende afsnit har ikke kunnet undgås, men gevinsten er en veldokumenteret redegørelse for eksperternes indsats.

Så veldokumenteret, at vi klart står med Danmarks hidtil grundigste præsentation af stof til belysning af hele

det middelalderlige agrarsamfunds økonomisk-sociale problematik i en lokalitet. Denne bog beskriver sit materiale så grundigt, at andre vil kunne gribe til det i andre sammenhænge og muligvis benytte det til noget helt andet. Det er meget værdifuldt, og projektet må alene af den grund siges at have været pengene værd.

Projektets arbejdsdeling har i grove træk været den, at baggrunds- og kausalforhold er betragtet som historikernes domæne, medens den til grund for alle ræsonnementerne liggende lokalisering af øde bebyggelser er foretaget ved tværfagligt samarbejde. Stednavneforskerne har her været af central betydning; deres indsats har især bestået i at prøve at identificere middelalderlige navne på nedlagte bebyggelser i senere perioders naturnavnstof, ikke mindst i forarbejderne til Chr. V's matrikel fra 1680'erne. Også de medvirkende arkæologer har spillet en vigtig rolle i denne sammenhæng. De har af økonomiske grunde måttet afstå fra fladeafdækninger af områder med formodet nedlagte bebyggelser, men har vundet ret sikre resultater ved at foretage overfladeopsamling af kulturlevn, først og fremmest lerkarskår. En metodisk betydningsfuld nyskabelse for historiske undersøgelser i Danmark har projektet skabt gennem sin inddragelse af statsgeolog Werner Christensen i arbejdet. Denne og Danmarks Geologiske Undersøgelser har medvirket på grundlag af den opdagelse, at jordprøver fra områder med nedlagte bebyggelser altid udviser et forhøjet indhold af fosfat. Ved at udtage jordprøver for projektet er det lykkedes med stor sikkerhed at lokalisere nedlagte bebyggelser, frem for alt den store landsby Kunderslev.

Denne udgør den største dokumenterede øde bebyggelse i Danmark. Af Hornsherreds 21 landsbyer havde i

højmiddelalderen kun 4 et større boltal end Kunderslev. Dens jorder kom til at udgøre hovedparten af herredets såkaldte oldenområde, der engang mellem 1370 og 1410 gik ud af drift som agerbrugsområde. Rapportens redegørelse for ødeområdets steds- og tidsmæssige afgrænsning går som omtalt i detaljer og er tilmed 3-dobbelt, idet der dels foretages en sognevis gennemgang af herredets 10 sogne, dels en præsentation af oldenområdet som et hele og endelig en behandling af de enkelte øde landsbyer.

Publikationens sidste tredjedel bærer overtittlen baggrunds- og kausalforhold; den dækker over en velkrevet enkeltafhandling af Per Raslow og Thelma Jexlev om områdets godsstruktur, som er karakteristisk ved en dominans af krongods og kirkegods, medens den verdslige adel spillede en mindre rolle i området. Selvejrbønder forekommer overhovedet ikke i kildematerialet fra Hornsherred.

Hertil føjer sig tre vægtige afhandlinger af Svend Gissel om henholdsvis landsbystruktur, handels- og kommunikationsforhold og økonomiske forhold. Projektlederen gør en dyd af tilbageholdenhed med generelle konklusioner. Netop derfor må det være tilladt at gøre opmærksom på perspektivet i hans overvejelser vedrørende landsbystrukturen, idet det sandsynliggøres, at landsbyerne endnu i højmiddelalderen rummede gårde af meget ulige størrelse, og at der da fandtes et langt mindre udviklet landsbyfællesskab end det, man kender fra tiden efter agrarkrisen. Afhandlingen om økonomi peger klarere end de øvrige mod en almindelig konklusion på projektet. På rapportens sidste side hedder det, at meget tyder på, at Hornsherreds godsejere af rent økonomiske årsager, formentlig på grund af konjunkturerens skiftet, i hvert fald fra midten af

1400-tallet gav kvægavlen en noget mere fremtrædende plads ved siden af agerbruget.

Sådanne ræsonnementer pirrer nysgerrigheden hos læseren, som jo i princippet må afvente projektets samlede konklusion. Måske med urette anes et noget snævert økonomibegreb med markedsforholdene som *deus ex machina*.

Det forekommer tankevækkende nu at se senmiddelalderens delvise ødelæggelser i bl.a. Hornsherred i lyset af de fynske landsbyudgravninger med tilhørende teorier om landsbyens opkomst. Hornsherred fremtræder da som et ekstremt tilfælde af en senere fase, hvor den jord, der var taget under plov ved landsbygrundlæggelserne, ikke længere brugtes til kornproduktion. Man må imidlertid mærke sig, at jorden forblev i anvendelse som produktionsmiddel, men nu som grundlag for kvægavl. Et yderst interessant perspektiv i projektets materiale ligger i påvisningen af, hvorledes de yderste landsbymarker ved såkaldte vangelag bragtes til at fungere sammen med oldenområdet som et stort permanent græsningsareal. Dette må pege i retning af at se den såkaldte agrarkrisens blot lidt senere stadier som i væsentligt omfang en produktionsomlægning, der i en bestemt situation blev hensigtsmæssig. Det ejendommelige er da blot, at landsbyer, omend de nedlagdes reelt, bevarede på jordebøgernes papir, hvor de stadig anførtes med bolstørrelser o.l. fra den tid, hvor de fungerede som ramme om et agerbrug. Dette bør snarest ses som tegn på, at landsbyen ikke blot var en produktionsstruktur men også, og måske lige så fuldt, en appropriationsstruktur.

En af de mere generelle konklusioner, der trænger sig på efter Hornsherredgruppens og de fynske landsbyarkæologers undersøgelser, er, at den

danske bebyggelse var ganske labil, at bondesamfundets historie rummede stadige udsving og nyskabelser. Set i lyset heraf forekommer det som noget af en udfordring, at man har lokaliseret såvel Kunderslev som det nærliggende, noget mindre Krogstrup. Kunderslev hører efter stednavneforskerens opfattelse til de gamle landsbyer med lang fortid på pladsen, længere end man har kunnet konstatere på Fyn. Efter Hornsherredrapporten må den få status som noget af en nøgleby til den middelalderlige agrarhistorie. Hvor længe havde den mon ligget der, hvordan så den ud?

Måtte de, der disponerer over udgravningsmidler, kunne se perspektivet i at grave just i Kunderslev.

Helge Paludan

Olov Isaksson: *Vikingatidens ABC* (Statens Historiska Museum, 1981). 318 s.

Denne lommebog blev lavet i forbindelse med åbningen af British Museums store udstilling i Stockholm i foråret 1981 for at give alle interesserede et anvendeligt hjælpemiddel. Bogen indeholder en mængde informationer i korte artikler, skrevet og signeret af Sveriges førende specialister inden for faget.

Vi får ikke bare oplysninger om historiske personer, runestene, religion og enkeltfund, men også viden om de islandske sagaers hovedpersoner og forklaringer på begreber som artefakter, *sceatta*, urnestil, hundare og skeppslag osv. Givetvis er de længere artikler som dem om Birka, Hedeby, Island, handelskibe, runer og sværd bedre og mere instruktive, mens de korte ofte er altfor litotetiske. Især må man være forsigtig med at tro, at alle meddelte oplysninger er fakta og